

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

УДК 32.001:316 (477)

Горбатенко І. А.

ЗНАННЯ ПРО ПОЛІТИКУ ЯК ЧИННИК ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

Розглянуто роль знань про політику в процесі забезпечення взаємодії суспільства й держави. Осмислено процес систематизації політичних знань як ціннісної основи демократизації суспільства з урахуванням мінливої динаміки розвитку політичної сфери. Аргументовано можливості поширення здобутків системи політичної науки й освіти в Україні на процеси державотворення і реформування суспільства. Проаналізовано перспективи зростання ролі професіоналів-політологів як носіїв та суб'єктів процесу усвідомлення соціального впливу і національних особливостей політичної свідомості та культури. Визначено проблеми і перспективи подальшого розвитку політології як науки і навчальної дисципліни в умовах реформування суспільства й держави в Україні.

Ключові слова: політика, політичні знання, взаємодія суспільства й держави, політична наука і освіта, державотворення, консолідація суспільства.

Разом з утвердженням незалежності України на початку 1990-х рр. минулого століття сформувався комплекс систематизованих знань із політичної науки і освіти. У відповідності зі світовою практикою цей комплекс отримав узагальнену назву «політології». Його покликання в умовах демократизації є безсумнівним – визначально впливати на громадянську свідомість, формувати цінності свободи, права на усвідомлений вибір особистістю життєвих пріоритетів, плюралізму можливостей забезпечення людської гідності. Окрім того, політична наука та освіта постає вагомим засобом збереження і поступового зміцнення української державності й розвитку громадянського суспільства.

Після завершення первісної стадії становлення системи політичних знань найголовнішим завданням політологічної спільноти є подолання серед широкого загалу і в структурах державної влади упередженого ставлення до політики, переорієнтація політичних знань у площину їх практичного використання, забезпечення відповідності вітчизняного досвіду засвоєння політологічної проблематики кращим світовим зразкам. При цьому слід пам'ятати: «Майбутнє освітнього прогресу залежить від успіху в підготовці наших дітей, які повинні стати гнучкими, виносливими, творчими мислителями, спроможними співробітничати з іншими» [1, с. 44].

Аналіз наукових джерел, пов'язаних із проблематикою виникнення, формування, еволюції та інституціоналізації політичної науки і освіти, засвідчує, що вона належить до розряду чи не найбільш дискусійних у вітчизняній науковій літературі. Значною мірою така ситуація зумовлена молодістю політології та складною динамікою розвитку і структурування політичних знань. До різних аспектів функціонування політичної науки і освіти в Україні зверталися такі вчені як В. Бабкін, О. Бабкіна, О. Габріелян, М. Іванов, М. Кармазіна, Ф. Кирилюк, А. Колодій, А. Круглашов, О. Лазоренко, В. Полохало, В. Потульницький, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Скиба, П. Шляхтун та ін. Разом із тим актуальною залишається потреба висвітлення ролі політичних знань у процесі консолідації держави й суспільства в Україні.

У відповідності з вищезазначеним метою цього дослідження є розкриття значення політичної науки і освіти як чинника впливу на процеси державотворення, утвердження демократичної політичної культури, гуманізації соціуму, становлення громадянського суспільства та інших напрямів, покликаних супроводжувати процес взаємодії суспільства й держави. Для забезпечення вказаної мети вважаємо за необхідне реалізувати наступні завдання: 1) осмислити потребу систематизації політичних знань як ціннісної основи демократизації суспільства з урахуванням мінливої динаміки розвитку політичної сфери;

2) аргументувати можливості поширення здобутків вітчизняної системи політичної науки і освіти на процеси державотворення і реформування суспільства; 3) проаналізувати перспективи зростання ролі професіоналів-політологів як носіїв та суб'єктів процесу усвідомлення соціального впливу і національних особливостей політичної свідомості та культури.

У спробі обґрунтування першого з визначених нами завдань – *систематизації політичних знань як ціннісної основи демократизації суспільства* – ми виходимо з того, що політологія є однією з провідних дисциплін у системі сучасних соціально-гуманітарних наук. За висновками фахівців, останні, як такі, що наділені можливостями «формування гуманістичне людинознавство і суспільствознавство», зобов'язані зосередити зусилля громадян і представників еліт «на внутрішньополітичній консолідації та інтеграції у світову спільноту через глибоке розуміння місця людини в глобальній еволюції світової системи, усвідомлення невідворотності наукоємного майбутнього, а також через всебічне пізнання шляхів вирішення нагальних проблем людства» [2, с. 9]. При цьому, слід зауважити, що політологія перебуває на чільному місці серед інших наук соціально-гуманітарного циклу, оскільки утримує в собі знання, орієнтовані на розуміння динамічних характеристик суспільного поступу, пов'язаних із розвитком та функціонуванням політичних систем, умовами, що забезпечують їх самокореляцію, самоорганізаційні характеристики та динамічну рівновагу; протіканням політичних процесів у всій складності взаємодії політичних сил та узгодженням їх політичних інтересів; причинами і особливостями впливу політичних криз та соціальних конфліктів, практичним досвідом їх урегулювання.

Політична наука і освіта відіграє значну роль як науково-навчальна система стимулювання процесу становлення громадянського суспільства. Відтак необхідною умовою демократичної поведінки молодого покоління в Україні має стати створення цілісної системи громадянської освіти та виховання, яка б не тільки давала молодій людині необхідний мінімум соціально-гуманітарних знань, а й наповнювала реальним змістом її майбутню участь у громадсько-політичній, суспільно-корисній діяльності. Творення сучасних соціальних цінностей є процесом, що невіддільний від утвердження громадянських знань, оскільки цей процес охоплює філософські, соціально-економічні, політико-правові, культурологічні та інші аспекти суспільного життя. Громадянська освіта повинна утвердитись у системі вітчизняної шкільної освіти й послугувати важливим підґрунтям для поглиблення знань про політику на рівні вищої школи.

З огляду на ускладнення сучасних політичних процесів, важливими завданнями політології мають стати: мінімізація невиправданого технологічного оптимізму, пов'язаного з бурхливим розвитком складних комп'ютерних систем, інтернет-технологій, електронного зв'язку; формування комплексного світобачення, здатного враховувати весь спектр чинників суспільного розвитку, життєдіяльності людини; подолання духовного відчуження людини від суспільства, утвердження ціннісних імперативів політичної діяльності, спрямованих на повернення віри громадян у можливість підготовки вітчизняної еліти, здатної діяти на благо держави й суспільства; розвінчування невиправданих ілюзій щодо необмежених можливостей сильної держави.

Рівень систематизації наявних політичних знань сьогодні вже є достатнім для переорієнтації теоретичних досліджень у рідше цілеспрямованого практичного супроводження політичного життя на всіх рівнях його функціонування. Це означає необхідність становлення прикладної політології в якості суттєвого доповнення фундаментальних теоретичних здобутків політичної науки і освіти. Поряд із цим важливо не допустити, аби політологія дозволила звестися до примітивної демонстрації вірності узаконеній ідеології чи штучно сформованим та суттєво обмеженим цінностям. Роль нових політичних знань, здобутих в умовах політичного плюралізму, полягає в тому, що, на відміну від номенклатурної відданості правлячому режимові, вони орієнтують особистість на завоювання престижу, що ґрунтується на відповідності статусу і ролі, службового обов'язку і професійної компетентності.

Разом з утвердженням в українському суспільстві політології як науки і навчальної дисципліни відбулося значне зростання рівня освіченості громадян, активізувалися наукові розробки з проблем політології, з'явилося чимало підручників і навчальних посібників, накопичено вагомий досвід її викладання. Звідси, спираючись на можливості цієї навчальної дисципліни, необхідно кардинально посилити світоглядну спрямованість навчання і виховання, подолати відрив виховної роботи, політичної соціалізації від реальних проблем підготовки кадрів, завдань суспільного розвитку. Місія політології полягає в тому, щоб за допомогою гуманістичного навчання і виховання майбутніх спеціалістів забезпечити соціально відповідальне використання досягнень науки й техніки в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь.

Варто зважати й на те, що політичні знання слугують вагомим потенціалом процесу європейської інтеграції. Їх розвиток і вдосконалення в Україні є важливим не тільки для внутрішньополітичної консолідації, а й для інтеграції в межах Європейського Союзу, з огляду на приєднання до нього нових держав. Останнє має особливе значення, оскільки «ЄС, як наднаціональний інститут, залежить від здатностей держав-членів трансформувати свої націоналістичні освітні політики та філософії освіти в напрямку до створення такої освітньої системи, яка б включала європейський вимір, розвивала європейську ідентичність та європейське громадянство як її політичну маніфестацію» [3, с. 65].

Друге наше завдання – *осмислення проблеми поширення здобутків вітчизняної системи політичної науки і освіти на процеси державотворення і реформування суспільства* – пов'язане з необхідністю аналізу реалізованого сучасною політичною наукою і освітою сукупного соціально-політичного досвіду. Останній засвідчує, що систематизовані політичні знання визначально впливають на культурне середовище, уявлення громадян і політичної еліти про природу політичної влади, можливості використання різноманітних засобів у політичній боротьбі, розв'язанні конфліктних і кризових ситуацій. Світова практика переконливо свідчить, що «успіх сучасних суспільно-політичних перетворень значною мірою залежить від урахування особливостей визначального і ключового аспекту реалізації вектора розвитку суспільства – ціннісно-сміслового». Саме цим «визначається сутність і спрямованість реформ як загальнонаціонального, соціокультурного та соціально-політичного процесу суспільної консолідації, цілеспрямованої і скоординованої діяльності зі створення нових смислів та цінностей, нової їх системи» [4, с. 296].

Негативний образ політики, сформований в Україні, зумовлює потребу подолання перетворення останньої на самоціль для політичної еліти, на засіб вирішення нею власних економічних, фінансових, кланово-корпоративних, вузькопартійних та інших проблем. На відміну від подібного світобачення, сутністю політичної науки і освіти є формування мотиваційної готовності індивіда до політичної діяльності, орієнтації щодо зміцнення взаємодії держави, суспільства і особистості. Характер цієї взаємодії визначається національно-специфічними особливостями розвитку конкретної країни, відносинами власності, що існують у ній, наявною ідеологією та домінуючими соціокультурними чинниками. Рівень систематизації наявних політичних знань на сьогодні вже є достатнім для переорієнтації теоретичних досліджень у рідше цілеспрямованого практичного супроводження політичного життя на всіх рівнях його функціонування. Це означає необхідність поглиблення прикладної політології як невід'ємної складової науки про політику і чинника розширення практично-політичних знань.

Сьогодні все більш суттєвою виявляється особливість людської діяльності, яка засвідчує її зв'язок зі знаково-символічним світом. Постає вочевидь, що цей світ через багатоманітність його символічних ціннісних систем багато в чому визначає характер усіх видів людської діяльності, в тому числі й таких, які видаються незалежними від культури (економічна, політична, правова, культурна та інша діяльність). Виходячи з такого зв'язку, предметом дослідження політології можуть бути всезагальні форми організації суспільства: конституція, соціальні інститути, способи поведінки, звичаї і соціальні норми, мовні та

символічні форми тлумачення людини (усні перекази, письмово зафіксовані законодавчі акти, твори мистецтва та ін.).

Великі й складні завдання, які постали перед Україною на початку XXI століття, вимагають консолідації держави й суспільства на єдиній ідейній основі. На думку Є. Перегуди, слід зважати на те, що консолідація може мати як позитивний, так і негативний характер. Функції «негативної» консолідації зазвичай «вичерпуються разом із скиненням старої влади та зміцненням влади нової». Натомість «позитивна» консолідація «свідчить про єдність цілей, ідеологічних настанов, методів (або, принаймні, погодження з ними) й забезпечує єдність дій суспільно-політичних акторів» [5, с. 20]. Відтак за сучасних умов життєво необхідним є посилення залежності між розв'язанням найважливіших соціальних, економічних, політичних, правових і господарських проблем та рівнем політико-виховної роботи. Н. Пашина слушно зазначає, що «консолідована ідентичність в сучасній Україні може сформуватися тільки на основі узгоджених ціннісних пріоритетів усіх жителів України, незалежно від їх соціокультурної належності та регіону проживання, створення сприятливих умов життя і високого рівня соціального та психологічного самопочуття» [6, с. 230]. Специфіка політичних знань, що їх синтезує в собі політологія, якраз і полягає в тому, що вони формують фундаментальні, найбільш загальні світоглядні, політичні, економічні орієнтири практичної і теоретичної діяльності людей.

Третє з визначених нами завдань – *аналіз перспектив зростання ролі професіоналів-політологів як носіїв та суб'єктів процесу усвідомлення соціального впливу і національних особливостей політичної свідомості та культури* – тісно пов'язане з логікою трансформації нашого суспільства та загальними особливостями розвитку наукового знання. У цьому процесі позитивну роль відіграє політологія як наука і навчальна дисципліна, якій притаманні наявність достатньо розвиненої інституційної бази та сформований корпус висококваліфікованих освічених політологів, які отримали доступ до основних досягнень світової науки і які швидко оволодівають сучасними методами дослідження та викладання.

Політична наука і освіта має вагоме соціальне підґрунтя й досить динамічно розвивається в Україні як цілісний взаємопов'язаний і взаємозалежний комплекс, що включає: 1) процес і результат вироблення та засвоєння соціальними групами й окремими індивідами систематизованих знань про політику; 2) навички участі громадян у політичному житті в усіх його проявах і взаємозв'язках з іншими суспільними сферами; 3) методологію і засоби практичного застосування знань про політику в усіх сегментах суспільно-політичної діяльності. Звідси постає необхідність зацікавлення влади в об'єктивних дослідженнях, практичного задіяння політології як суттєвого інтелектуального ресурсу суспільства.

Політична наука і освіта покликана допомогти людині реалізувати важливе індивідуальне завдання – знайти себе в умовах динамічної зміни соціального і природного світу, оскільки якість тієї чи іншої людської діяльності, на думку російського вченого І. Льїнського, «залежить від якості людського матеріалу, включеного у процес цієї діяльності». У будь-якій справі «все залежить від того, хто її робить, від рівня знань, розуміння, морально-вольових, етичних та інших якостей» [7, с. 11].

У свою чергу, культура має слугувати особистості орієнтиром для прийняття соціально значущих рішень, не заперечуючи при цьому свободу самовизначення. У цьому контексті слід орієнтуватися на плюралістичні форми людського співжиття. Політичні знання, освячені культурою, покликані утверджувати поведінку, орієнтовану на багатоваріантність вибору, вміння орієнтуватися на сутнісні засади суспільно-політичного життя, що дають змогу особистості не потонути в бурхливому морі другорядних пропозицій. Пострадянський розвиток показав, що для окремої людини політична (ідеологічна) орієнтація стає майже неможливою, якщо її особисті переживання не можуть бути включені в органічний взаємозв'язок поколінь. Отже, слід пам'ятати про те, що втрата контексту культури і самотності індивіда постійно супроводжують одне одного в соціально-політичному розвитку.

Соціокультурна детермінованість сучасної політології пов'язана з постмодерною динамікою, яка утверджує: орієнтацію на модель життєдіяльності, в якій органічно співіснують центр і периферія; ідентичність, яка не нав'язується індивідам, а полягає в додаткових можливостях розвивати власну особистість; зростання прагнення до прийняття неповторного, індивідуального, етично визначеного рішення. Становлення постмодерністського дискурсу в Україні призводить до значної трансформації політичного простору й разом з тим зумовлює феномен надзвичайного зростання ролі професіоналів-політологів, які мають стати провідними учасниками процесів виробництва й розповсюдження політичних дискурсів у суспільстві на основі систематизованих знань, що їх продукує політична наука і освіта. Політологія є джерелом поповнення когорти політиків-професіоналів та компетентних громадян. Зважаючи на це, українські політологи зазначають: «Безумовними й обов'язковими ознаками політичної еліти мають бути професіоналізм і патріотизм. Для оцінки результатів професійної діяльності української владної політичної еліти необхідно мати визначені критерії професійної відповідальності, тобто відповідальності за здійснення професійної діяльності» [8, с. 126]. Це надзвичайно важливо, оскільки без наявності активних, знаючих громадян, здатних орієнтуватися у політичному житті, здійснення демократії неможливе.

Як висновок, слід зазначити, що, не дивлячись на очевидні здобутки політології, динамічні зміни основних параметрів суспільно-політичного життя ставлять вимогу критично оцінити стан викладання соціально-гуманітарних дисциплін, в тому числі й цієї важливої для модернізації українського суспільства навчальної дисципліни. Потреба поглиблення якості викладання політології пов'язана насамперед з тим, що значна частина українських студентів страждають політичною наївністю, а це не дозволяє їм здійснити безпомилковий і гідний вибір власної поведінки в суспільстві. Деформації у свідомості молодих людей є результатом не лише їх вікових особливостей, а й недостатнього розуміння об'єктивних та суб'єктивно зумовлених суперечностей і труднощів перехідного стану українського суспільства, розвитку суспільно-політичного життя в рамках політичного плюралізму.

На рівень свідомості сучасної української молоді визначально впливає відсутність у суспільстві належної політичної культури. Проблематика людини, що займає центральне місце в політичній науці, покликана не лише усунути зазначені недоліки, а й посприяти формуванню вільної та відповідальної особистості. Знання такого спрямування покликані забезпечити формування гуманістичного світогляду. Однак сьогодні така соціально важлива місія політології може формуватися лише як мета, а не результат її реального впливу, оскільки в розвитку вітчизняної політології досі залишаються нерозв'язаними цілий ряд проблем, які можна кваліфікувати як «хворобу росту» соціально важливої та впливової науково-освітньої галузі. До таких проблем, які одночасно можна кваліфікувати як перспективи розвитку політичних знань в Україні, зокрема, слід віднести наступні: 1) активізація діяльності українських політологів щодо визначення найважливіших процесів трансформації українського суспільства, а також забезпечення відповідності цим процесам суми теоретичних знань, орієнтованих на практично-політичну діяльність; 2) забезпечення соціального престижу політології через підвищення оплати праці наукових працівників і викладачів вузів, використовуючи для цього державні можливості та потенціал громадських об'єднань, територіальних структур і місцевих органів влади; 3) налагодження професійних зв'язків із зарубіжними політологами, вивчення досвіду організації політичної науки в різних країнах світу й насамперед в рамках Європейського Союзу; залучення провідних політологів для участі в роботі всесвітніх і європейських конгресів з різних проблем політичної науки; 4) розширення каналів постійної комунікації між суб'єктами політичної науки, включаючи Інтернет, існуючі періодичні академічні журнали та стимулювання кафедральних видань в рамках цілеспрямованої державної підтримки університетської науки; 5) органічне поєднання можливостей теоретичної і прикладної політології у процесі реформування українського суспільства; збільшення обсягу викладання курсів з прикладної політології в

рамках спеціалізованих відділень на соціально-гуманітарних факультетах національних університетів.

Використана література:

1. Букингем Дж. Что дальше? Путеводитель по будущему, составленный специалистами: Прогнозы 50 самых влиятельных экспертов америки. Джейн Букингем (при участии Тиффани Уорд). Пер. с англ. М. Жуковой. Москва: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2011. 351 с.
2. Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Між минулим і майбутнім: відповідальність інтелектуалів за соціально-політичні перетворення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22: «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін». Відп. ред. О. В. Бабкіна. Випуск 24: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 3-10.
3. Пелагеша Н. Є. Освітня політика Європейського Союзу: етапи формування та сучасні технології розвитку. Політологічний вісник. Збірник наукових праць. Випуск 26. Київ: «ІНТАС», 2007. С. 58-67.
4. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь. Ред. Колегія: С. І. Пирожков, Ю. П. Богущкий, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2017. 336 с.
5. Перегуда Є. В. Постреволюційна консолідація українського суспільства у зовнішньополітичній сфері засобами політики енергоефективності та енергозбереження. *Держава і право*: Збірник наукових праць. Серія Політичні науки. Випуск 82. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. С. 17-29.
6. Пашина Н. П. Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства: Монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 416 с.
7. Высшее образование для XXI века: VI Международная научная конференция. Москва, 19 – 20 ноября 2009 г.: доклады и материалы пленарного заседания и круглого стола «Негосударственные вузы в условиях изменяющейся России». Под общей ред. И. М. Ильинского. Москва: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2010. 268 с.
8. Корнієнко В. О., Неприцька Т. І. Політична відповідальність української владної еліти: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2018. 154 с.

Gorbatenko I. Knowledge About Policy as a Factor of Interaction Society and State

The role of knowledge about politics in the process of providing interaction between society and the state is considered. The process of systematization of political knowledge as a valuable basis for the democratization of society is comprehended taking into account the changing dynamics of the development of the political sphere. The possibility of disseminating the achievements of the system of political science and education in Ukraine on the processes of state building and reforming of society is argued. The prospects of growth of the role of professional political scientists as carriers and subjects of the process of awareness of social influence and national peculiarities of political consciousness and culture are analyzed. The problems and perspectives of further development of political science as a science and educational discipline in the conditions of reforming of society and state in Ukraine are determined.

Keywords: politics, political knowledge, interaction of society and the state, political science and education, state formation, consolidation of society.